

УДК 338.242.2

Гнатенко І. А.

Київський національний університет технологій та дизайну

ВИЗНАЧЕННЯ ІННОВАЦІЙ ЯК ІНСТРУМЕНТАРІЮ НАЦІОНАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

У статті досліджено теоретико-методологічні аспекти визначення інновацій в контексті розвитку національного підприємництва. Запропоновано розподіляти визначення інновацій на чотири репрезентативні групи, які неможливо чітко розмежувати. З'ясовано, що в майбутньому буде відбуватися тривалий процес компліментарного синтезу інноваційного еволюціонізму та синергетики теорії підприємницьких систем, що задаватиме тренд усвідомлення внутрішньої логіки визначення інновацій як інструментарію національного підприємництва.

Ключові слова: інновації, підприємництво, економічна безпека, національне господарство, нововведення, інноваційні процеси, комерційний ефект.

Постановка проблеми. Стратегічно важливими завданнями національного господарства сучасної України є розвиток вітчизняного наукоємного виробництва, розроблення, впровадження та засвоєння інноваційно-інформаційних технологій, орієнтованих на вироблення конкурентоспроможної продукції. Зазначене дасть змогу задовольнити економічні інтереси за рахунок впровадження та примноження науково-технічного потенціалу країни. За сучасних умов господарювання стає очевидним, що сировинна залежність не дає змогу підвищити національну безпеку України. Всеохоплююча технічна та технологічна відсталість суб'єктів господарювання, відсутність партнерських зв'язків науки та виробництва, сировинна спрямованість експорту створюють певні загрози соціально-економічному розвитку держави.

Тенденції розвитку національного господарства свідчать про підвищений вплив інноваційної діяльності на темпи економічного розвитку. На світовому ринку продукти інтелектуальної праці мають більш високу вартість порівняно з іншими сферами економічної діяльності. Вимоги ринку диктують необхідність створення умов для широкого використання нововведень, підсилення інноваційної активності. Світовий досвід інноваційного розвитку свідчить про те, що інновації є оптимальним шляхом науково-технічного переозброєння та поетапної диверсифікації виробництва. Отже, необхідний «вибух» інноваційної діяльності, яке спроможне здійснити ефективно функціонуюче підприємництво. Саме підприємництво спроможне забезпечити інноваційну економіку майбутнього, засновану на різкому зростанні продуктивності праці, підвищенні зайнятості населення та зміцненні соціальних стандартів.

З метою визначення ключових імперативів розвитку підприємництва слід мати уявлення про термінологічний апарат, що формує досліджуванний феномен. Зокрема, теоретичне відображення об'єкта більш високого рівня організації та агрегування (підприємництва) порівняно з інструментом його розвитку, тобто інноваціями, що дасть можливість охарактеризувати досліджуваний феномен як зовнішню детерміновану онтологічну структуру. Зазначене логічним чином відображає розподіл інноваційно спрямованого підприємства як складного цілого на відносно самостійні предметні галузі, кожна з яких відображає конкретний аспект його організаційно-економічного функціонування (за підходу системності, що передбачає будь-яке наукове дослідження).

Отже, в цьому науковому дослідженні ми проаналізуємо визначення терміна «інновація» як базисного та фундаментального інструментарію підприємництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою визначення терміна «інновація» опікувались такі відомі вчені, як Л. Антонюк, Ю. Бажал, І. Буднікевич, Л. Ганущак-Єфименко, М. Герасимчук, В. Геєць, С. Глазьев, О. Дацій, В. Євтушевський, С. Іленкова, А. Ілляшенко, А. Казанцев, І. Кукса, С. Покропивний, Х. Рігс, Б. Санто, Р. Фатхудинов, К. Фрімен, П. Харів, В. Хіпель, Д. Черваньов, Н. Чухрай, Б. Шайтан, І. Школа, Й. Шумпетер, Ю. Янковець.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, незважаючи на вагомий внесок зазначених авторів у науковий світ інноватики, багато теоретичних положень ще не обґрунтовані, відсутнє системне дослідження інновацій як економічної категорії підприємництва. Все це зумовило вибір теми наукового дослідження.

Мета статті полягає в онтологічному дослідженні концепту «інновація» в науковому світі, що дасть можливість утворити термінологічне підґрунтя феномена сучасного підприємництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначення інновацій як інструментарію підприємництва в наукових джерелах відображає багатогранність та специфічний зміст цього феномена. Як і інші економічні категорії, це поняття має характерну полісемію та синонімію, яка утворює множину наукових поглядів на вивчення методології цього об'єкта. Зазначене пояснюється тим, що інновації у своєму складі мають широке коло родинних базових понять, які їх характеризують, зокрема терміни «інноватика», «нововедення», «новації», «новаторство», «інноваційна діяльність», «інноваційне середовище».

Безумовно, інновація є невід'ємною складовою сучасної економіки, «сходінкою» до поліпшення якості життя та стабільного майбутнього. Навіть невеликий екскурс в наукову літературу показує, що сьогодні найвідоміші науковці, зокрема Ю. Бажал, С. Глазьев, М. Герасимчук, С. Ілляшенко, К. Фрімен, Ю. Янковець, мають на визначення «інновація» різні погляди. Ще більш строкатою виглядає картина тлумачення інновацій, нововведень та новацій. Зазначене пояснюється семантикою терміна «інновація», яке є похідним від англійського «innovation», містить корінь «nova» («новий») та префікс «in» («в»), що дослівно можна перекласти як «нововведення». У Великому тлумачному словнику сучасної української мови «інновація» визначається як:

- нововведення;
- комплекс заходів, спрямованих на впровадження в економіку нової техніки, технологій, винаходів тощо [1, с. 169].

Визначення «інновація» закріплене в законодавстві України. Так, згідно із Законом України «Про інноваційну діяльність», інновації новостворені (застосовані) є результатом інноваційної діяльності і (або) вдосконалених конкурентоспроможних технологій, продукцією або послугою, а також організаційно-технічними рішеннями виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери [2].

Незважаючи на законодавче закріплення визначення інновацій у нормативно-правових джерелах, міжнародних документах та словниках, досить широка дискусія стосовно визначення інновацій існує в науковому колі і сьогодні. Кожен з науковців залежно від предмета й об'єкта дослідження, а головне, від кінцевої мети виробляє свій особистісний погляд на сутність та зміст інновацій, їх місце та роль в національній підприємницькій системі. Такий плюралізм заснований на складності та багатогранності цього феномена та відображає плідну сучасну інноваційну практику. Сьогодні існує більш ніж 500 різноманітних визначень цього економічного феномена, які засновані на теоретично-практичному відображенні інновацій крізь призму особливого та одиничного (в конкретній формі) прояву [3–5].

Окремі науковці, які прагнуть всеосяжним чином розширити характеристики терміна «інновація», втрачають ціннісний зміст значення. Інші ж автори під зазначеним терміном розуміють більш звужене трактування, яке описує лише декілька його аспектів. До першої групи таких дослідників належить Й. Шумпетер. Під інновацією він розумів будь-які покращення або вдосконалення

чого-небудь [3, с. 75]. Проте слід зауважити, що не кожне покращення чи вдосконалення є інновацією. До другої групи належать Ю. Бажал та Ю. Яковець, які під інновацією розуміють зміну технологій чи виробничих функцій. На нашу думку, таке значення звужує визначення інновацій, бо зосереджує їх визначення лише на двох функціях, а саме технологічній та виробничій [4; 5].

Залежно від предмета й об'єкта дослідження науковці визначають інновації [6, с. 93] як процес розроблення, технології виготовлення та комерційного використання новації (зокрема, Л. Антонюк, І. Біднікевич, Д. Бессант, І. Буднікевич, О. Лапко, В. Мединський, Л. Нейкова, К. Павітт, Б. Санто, Д. Тідд, Б. Твісс, Д. Черваньов, І. Школа); результат у вигляді комерційного рішення чи продукту (наприклад, В. Геєць, В. Євтушевський, С. Іленкова, А. Казанцев, К. Макконнелл, С. Покропівний, А. Рігс, П. Харів, В. Хіпель, Н. Чухрай, Р. Фатхудинов, Б. Шайтан, К. Фрімен); зміни виробничої функції чи граничної продуктивності (Ю. Бажал, О. Дацій, Й. Шумпетер, Ю. Яковець).

З іншого боку, визначення терміна «інновація» в науковому колі доцільно розподіляти на репрезентативні групи, які неможливо чітко розмежувати, бо сам факт існування загального об'єкта дослідження, а саме інновацій, апіорі передбачає не лише локальні точки взаємодії наукових поглядів, але й деяке їх взаємопроникнення [7, с. 5].

До першої умовної групи можна віднести конкретні прикладні дослідження, в межах яких вчені опікуються пошуком відповіді на питання про те, яку подію об'єктивної реальності можна визначити як інновацію в підприємстві. Інновація в цьому разі визначається як кінцевий результат з генерування та виробничого використання нововведень, внаслідок чого інноваційний процес у динаміці закономірно перероджується у відносно статичне явище конкретної форми матеріалізації з певними атрибутами (науково-технічна новизна як результат творчої діяльності; практичне впровадження; комерційне сприйняття ринком). Констанція відносної статичності має велике значення, бо дає змогу провести серію «монументальних» знімків підприємницької системи та виявити її інноваційні структурні зрізи. Це підкріплюється авторською класифікацією інновацій та нововведень (за об'єктами, суб'єктами, джерелами фінансування, сферами діяльності тощо), яка закладається в основу із системи статистичного обліку та дає змогу надати «портретну характеристику» інноваційних процесів, а також простежити кількісну динаміку інновацій у часі [8, с. 10].

Науковці другої умовної групи підходять до визначення інновацій як до відносно автономного мікропроцесу з чітко окресленими етапами, в результаті чого в трактуваннях авторів підкреслюється динамічний характер інновацій, а також факт розвитку в часі. Такий ракурс, орієнтований на детальний перегляд «технологій інновацій», дає змогу виявити їх проблеми та «вузькі місця», визначити ефективні форми інноваційної діяльності, напрями вдосконалення відносин кооперації та координації між учасниками технологічного ланцюга, мотивацію та функціональні ролі останніх. У межах цього напряму формується імпульс для повернення теорії інновацій у міждисциплінарне гуманітарне середовище. Об'єктивний розподіл праці на стадіях інноваційного процесу та домінування творчої компоненти на його першочергових етапах забезпечують залучення у гносеологію інновацій, дослідження закономірностей та

механізмів творчої діяльності людини. Логічно, що пошук останніх слід проводити на відповідному теоретичному підґрунті, а саме в психології чи філософії пізнання, що значно підсилює суб'єктивну складову предмета дослідження та вносить в нього фактор ірраціональності, пов'язаний з особливостями творчого процесу. Додатково в проблематику трактування концепту «інновація» вносять теорії моментів ймовірності (Ю. Бажал, Г. Роседжер) та рекурентності (С. Перселенгін). Зокрема, ймовірність Ю. Бажал визначає перш за все через природу технологічних змін, адже на всіх етапах відбувається пошук ідеї, задуму. Тому не можна передбачити, які дослідження створять знання, відповідно, які знання у вигляді винаходів знайдуть промислове застосування, чи буде це взагалі мати комерційний успіх. Рекурентність виходить з ґносеологічної спадковості інновацій, тобто кожне наступне нововведення має виходити з контексту дійсності [9, с. 35]. Тільки тоді нововведення може бути реалізоване де-факто, спираючись на наявні знання, ресурси та технологічні можливості, які визначаються інноваціями минулого. Отже, на теоретичному рівні демонстрація в цій науковій групі тріади атрибутів інновацій як процесу (спадковість, змінність та конкурентно-ринковий відбір) закладає передумови для залучення в методологію принципів еволюціонізму.

В межах третьої умовної групи інновацій трактуються кризи призи му цільової орієнтації, що відображає їх як інструмент чи механізм досягнення певної мети або рішення конкретної проблеми. Відповідно до цих припущень інновація пояснюється як логічна конструкція з одностороннім зв'язком («причина – наслідок», «інструмент – зовнішня мета»), наприклад «інновація – керований розвиток – цілеспрямовані зміни» (І. Пригожин); «інновації – конкурентоспроможність» (М. Портер); «інновації – глобальна рента» (Г. Хемел, К. Прахалад); «інновації – інтелектуальне задоволення» (Дж. Сорос). У межах цієї групи виділяється понятійний ряд, у якому для характеристики цільових установок інноваційної діяльності використовуються позитивна динаміка таких показників, як результативність, ефективність та економічність виробництва. Практична цінність такого результативного підходу є значною. У межах цієї групи створюється ціннісне методологічне підґрунтя для оцінювання ефективності інноваційної діяльності як на рівні національної економіки (національної інноваційної системи), так і щодо окремого підприємства, галузі, сектору, регіону тощо.

Четверта умовна група, а саме відтворювально-функціональна, превалює у фундаментальних економічних дослідженнях. Її характерною особливістю є деяке ухилення від чітких визначень концепту «інновація» та оперування нею без додаткових уточнень. Автори досліджень передбачають апріорне визначення її сутності. Така відмова від конкретизації інновацій обертається підміною понять, коли зміст поступається формі, а сутність – конкретним проявам [10, с. 12]. При цьому слід визнати, що сучасні фундаментальні економічні розробки, в яких інновації були безпосередньо об'єктом дослідження, зустрічаються досить рідко. Інновації розглядалися звичай як невід'ємна внутрішня складова та дестабілізатор конкретних явищ, процесів макро- та мегарівнів. Зокрема, сучасна теорія економічного розвитку відводила інноваціям роль атрибуту нової економіки незалежно від того, який епітет використовувався під час визначення її категоріальної ознаки

(«постіндустріальна», «інтелектуально-інформаційна», «віртуальна», «економіка знань» тощо), а їх аналіз здійснювався в контексті глобальних тенденцій розвитку людства. Особливе місце в таких дослідженнях посідають футуристичний прогноз та моделювання альтернативних сценаріїв інноваційного розвитку планети загалом, окремих інтеграційних підприємницьких об'єднань чи конкретних національних економік. Макроасpekt інновацій інтегрований в теорію розширеного суспільного відтворення (Л. Абалкін, М. Герасимчук), циклічності (Я. Ван Дайн, Г. Менш, С. Меншиков, Ю. Яковець), економічного зросту (Е. Денісон, І. Лукінов, П. Ромер, Р. Солой, П. Ховіт), структурних зрушень (В. Гесць, Б. Кваснюк, Х. Удзава, Е. Шешинські). На стику мега- та макрорівнів виникає та розвивається теорія технологічних систем (Д. Львов, Ю. Бажал, С. Глазєв). При цьому класифікація нововведень орієнтована головним чином на макроформи та макронаслідки в межах інноваційних процесів.

Водночас слід виділити наукові досягнення та значні еволюційні зрушення в межах четвертої групи:

1) позиціонування терміна «інновація» в системі економічних категорій та загальних фундаментальних законів як об'єктивного явища в секторі виробничих сил та виробничих відносин, що є значним досягненням радянської політекономічної науки;

2) розкриття об'єктивних закономірностей, тенденцій та протиріч становлення феномена інновацій у часі;

3) з'ясування функціональної «змонтованості» інновацій в глобальні та макромеханізми розвитку;

4) уточнення різноплановості та ієрархічності послідовності інноваційної діяльності за рівнями соціально-еколого-економічної системи тощо.

Представники четвертої групи розглядали інновації переважно з точки зору їх функціонального значення.

Отже, можемо стверджувати, що інновація як феномен наукового знання є категорією з принципами, законами та перебуває на етапі свого теоретичного визначення. Якщо розглядати інновацію в межах підприємництва, то зазначене явище можна пояснити тим, що зміни параметрів системи підприємництва випереджають їх наукове осмислення, відповідно, категоріальну інтерпретацію концепту «інновація». Ця обставина визначає основний вектор руху потоку даних, а саме від репрезентативної емпірико-практичної підсистеми до її змістовного ядра, що визначає причину, з якої формування сутнісної або змістовної складової йде повільніше.

Дослідження концепту «інновація» в межах чотирьох репрезентативних груп дало нам змогу визначити, що на цей час досі не з'ясоване питання тотожності інновацій та нововведень.

Нетотожність інновацій та нововведень одні одним заперечують В. Іжевський, О. Пампура, Л. Юшко, О. Якіменко, які вважають нововведення вітчизняним аналогом англійського визначення «інновація». Автори вважають, що нововведення є одним з українських варіантів англійського «innovation», а отже, потреба шукати відмінності відсутня. Проте ми більше схильні до наукових поглядів інших науковців. І. Бузько, В. Євтушевський, Н. Краснокутська, Л. Нейкова, А. Пригожин, А. Тичинський, Р. Фатхундінов, Д. Черваньов та інші вчені справедливо пропонують не ототожнювати інновації з нововведен-

нями. Наприклад, Д. Черваньов і Л. Нейкова визначають інновації як техніко-економічний процес, завдяки якому відбуваються залучення та використання розумових здібностей, тобто ідей та винаходів, що приводить до появи ліпших за властивостями новітніх типів продукції або технологій, які, з'явившись на ринку як нововведення, можуть принести додатковий дохід. Отже, дослідники вважають, що нововведення, на відміну від інновацій (які вони характеризують як процес), є їх результатом у вигляді нового продукту або технології. Пропонує не ототожнювати ці два поняття А. Пригожин, який під нововведенням розуміє предмет інновацій. До того ж автор справедливо вважає, що нововведення та інновація проходять неоднакові життєві цикли. Так, нововведення включає такі життєві цикли, як розроблення, проектування, виготовлення, використання, старіння. Відповідно, інновація проходить такі життєві цикли, як зародження, дифузія, рутинізація. І. Бузько зазначає, що нововведення є не аналогом інновації, а лише її елементом. В. Євтушевський визначив, що головною відмінною рисою інновації від нововведення є кінцевий комерційний ефект, а В. Зянько відрізняє інновацію від нововведення за призначенням, пропонуючи визначати нововведення як інструмент інновацій. При цьому В. Зянько підтримує погляди В. Євтушенка в тому, що інновація є кінцевим комерційним результатом новатора. Інновації не слід ототожнювати з відкриттям або винаходом, зокрема відкриття здійснюється зазвичай фундаментально (парова машина, електрика тощо), інновації – на рівні продукту або технології (транзистори, пластмаси тощо); інновації скеровані на одержання економічного ефекту, що переважно не властиво відкриттю, яке практично є безкорисливою дією; винахід зазвичай робить винахідник-

одинак, а інновація впроваджується за допомогою колективу з комплексною розгалуженою працею фахівців різноманітного профіля; інновація є кінцевим підсумком цілеспрямованого використання результатів постійних технічних розробок, науково-дослідних програм тощо, а відкриття або винахід зазвичай стається випадково [6].

Слід визнати, що аналіз розглянутих вище визначень концепту «інновація» з метою виявлення в них загального наукового підходу до пояснення цього феномена в межах підприємництва, який би міг стати спільною квінтесенцією їх узгодженого трактування, значно ускладнений. Зазначене дає змогу спрогнозувати, що в майбутньому буде відбуватися досить тривалий процес компліментарного синтезу інноваційного еволюціонізму та синергетики теорії підприємницьких систем. Саме вони на основі сучасної методології будуть задавати тренд формування внутрішньої логіки визначення інновації як інструментарію національного підприємництва.

Висновки. Підсумовуючи зазначене, зауважимо, що термін «інновація» ширше, ніж термін «нововведення», тому їх не слід ототожнювати. Інновації – це кінцевий комерціалізований результат діяльності підприємця з реалізації нововведень, які отримали втілення у вигляді нового або вдосконаленого продукту, технології або послуг, успішно впроваджених на ринку. Для інновацій характерні статистичні та динамічні форми; в першому випадку інновації розглядаються як вихід на кінцевий продукт в системі науково-виробничого циклу, у другому – як вплив інновацій на організаційні, технологічні, фінансові, управлінські та інші рішення в часі. В усіх випадках інновації викликають кількісні та якісні зміни у виробничій та соціально-економічній сферах підприємницької діяльності.

Список використаних джерел:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Бусел. Київ: Перун, 2003. 1440 с.
2. Про інноваційну діяльність: Закон України від 4 липня 2002 року № 40-IV / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.
3. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Москва: Прогресс, 1982. 176 с.
4. Бажал Ю. Развитие инновационной деятельности у знанневому трикутнику «держава – університети – промисловість». Економіка і прогнозування. 2015. № 1. С. 76–88.
5. Яковець Т. Інноваційні стратегії підприємства легкої промисловості як засіб реалізації його інноваційного потенціалу. Актуальні проблеми економіки. 2010. № 2(104). С. 167–174.
6. Кукса І. Механізм державного регулювання інноваційного розвитку АПК: монографія. Київ: СІК ГРУП УКРАЇНА, 2014. 328 с.
7. Von Braun C-F. The Innovation War. London: Prentice Hall, 1997. 69 p.
8. Andersen T., Bjerre M., Hannson E.W. The Cluster Benchmarking Project. Nordic Innovation Centre, November 2006, Norway. 56 p.
9. Purvis G., Downey L. A Model for Sustainably-Competitive Agriculture. Agroecology and Strategies for Climate Change. Sustainable Agriculture Reviews. 2012. Vol. 8. P. 35–65.
10. Veblen T. The Place of Science in Modern Civilization and Other Essays. N.Y.: Huebsch, 1919. 37 p.

Гнатенко І. А.

Київський національний університет технологій і дизайну

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ИННОВАЦИЙ КАК ИНСТРУМЕНТАРИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

Резюме

В статье исследованы теоретико-методологические аспекты определения инноваций в контексте развития национального предпринимательства. Предложено распределять определения инноваций на четыре репрезентативные группы, которые невозможно четко разграничить. Выяснено, что в будущем будет происходить длительный процесс комплементарного синтеза инновационного эволюционизма и синергетики теории предпринимательских систем, что будет задавать тренд осознания внутренней логики определения инноваций как инструментария национального предпринимательства.

Ключевые слова: инновации, предпринимательство, экономическая безопасность, национальное хозяйство, нововведения, инновационные процессы, коммерческий эффект.

Hnatenko I. A.

Kyiv National University of Technologies and Design

DEFINING INNOVATIONS AS AN INSTRUMENT OF NATIONAL ENTERPRISE

Summary

The theoretical and methodological aspects of the definition of innovations in the context of the development of national entrepreneurship are studied. It is proposed to distribute the definitions of innovations to four representative groups that cannot be clearly delineated. It is established that in the future there will be a long process of complementary synthesis of innovative evolutionism and synergetic of the theory of business systems, which will set the trend of awareness of the internal logic of defining “innovation” as a tool of national entrepreneurship.

Key words: innovation, entrepreneurship, economic security, national economy, innovations, innovative processes, commercial effect.